

Käännettävä se, mitä sanat eivät sano, vaan minkä ne tekevät

Kääntämisen poetiikan, siis poetiikkauttaan kirjallisiksi kutsuttujen tekstien kääntämisen, teoreettisena ongelmana on tänään ennen kaikkea pysäyttää kierre, johon näennäinen terve järki on yleensä kirjallisten tekstien kääntämisen toistaiseksi sulkenut.

Tuo kierre on merkin rakenneosien vastakohtaisuus¹. Merkin rajojen sisällä, missä merkitty käy merkin kokonaisuudesta ja merkitsijä on vain jäännöksenä säilytetty sekä vältettävä että vältetty muoto, kääntäminen ei voi kuin kääntää mielen, mitä Eugene Nida on kutsunut dynaamiseksi vastaavuudeksi, tai kääntää, tahtoa kääntää muodon muodollista vastaavuutta etsien. Merkin rajojen sisällä jopa itse terve järki haluaa mieltä suosittavan, sillä onhan totta, että kieli kokonaisuudessaan on olemassa mieltä varten, mielen läpikulkua varten, joka mielessä.

Ja kirjallinen on mennyt typerästi ansaan. On jopa hyväuskoisesti ajateltu, että mitä enemmän jokin on kirjallista, sitä enemmän se on samaa substanssia kuin muoto (ikään kuin mieli olisi substanssi – se olisi outoa, jos kerran kieli kokonaisuudessaan on muotoa eikä substanssia, kuten Saussuren jälkeen voidaan ajatella). Niinpä yleisesti kirjal-

lisen äärimmäisyydeksi nähty runous tuomittiin luonnollisesti sijoitettavaksi muodon ullakolle. Kirjalliset muodot, olivat ne vakiintuneita tai eivät, mukautuivat tähän.

Mutta jos näiden asioiden ajattelu panee ajattelemaan, mitä merkin rajojen sisällä ei ajatella, voi ymmärtää ja on jopa velvoitettu ymmärtämään, mitä tavanomaiset käsitteet estävät ajattelemasta. Näin poetiikasta tulee katse yleiseen kieliteoriaan. Merkin unohtaman katse.

Ja niin tulee näkyviin merkin rajallisuus. Kun kieltä siis tarkastellaan merkistä, merkillä ei ole rajoja, se on koko kieli, jopa kielen luonto. Runosta tarkasteltuna merkki kuitenkin on epäjatkuvuus. Kaikki merkissä ja merkistä on epäjatkuvaa – epäjatkuvuus kielen ja kirjallisuuden, kielen ja kulttuurin välillä; epäjatkuvuus kielen ja ruumiin, äänen ja kirjoitetun, sanan ja asian, äänteen ja mielen välillä. Epäjatkuvuus niin sanasta toiseen kuin kielestä toiseen, ja mitä vielä. Tästä läh-

Henri Meschonnic

Runoilija ja raamatunkääntäjä Henri Meschonnic (s. 1932) on toiminut lingvistiinä Vincennes-Saint-Denis'n (Paris VIII) yliopistossa. Hänen mainittaviimpiin teoreettisiin teoksiinsa kuuluvat *Pour la poétique II: Épistémologie de l'écriture, poétique de la traduction* (Gallimard 1973), *Le Signe et le poème* (Gallimard 1975), *Modernité, modernité* (Verdier 1988), *Le Langage Heidegger* (PUF 1990) ja *Politique du rythme, politique du sujet* (Verdier 1995). Meschonnic inhoaa kaikkia merkitsijän ja merkityksen kaksinaisuuksien perustuvia käännösteorioita ja suomeksi erityisen innokkaasti Heideggeria ja Derridaa. Ranskannoksissaan Meschonnic koros-

taa tekstin poetiikkaa ja kielen rytmiä. Käännösteorian omaa tietään kulkevana huru-ukkona hän päätyy usein varsin omintakeisiin ratkaisuihin.

Oheinen teksti ("Traduire ce que les mots ne disent pas, mais ce qu'ils font") julkaistiin ensimmäisen kerran *Meta*-lehden numerossa 3 vuonna 1995. Meschonnicin kirjaan *Poétique du traduire* (Verdier 1999) sisältyy uusittu versio tekstistä. Suomennos vastaa tekstin ensimmäistä versiota.

Tapani Kilpeläinen

tökohdasta on mahdollisuuksien mukaan jo kauan koetettu saada nämä kaksi päätä takaisin yhteen. On yritetty ilmaisevuuden avulla, juostu luonnon perässä konventionalismi hyläten. Runo on tuo kuuluisa ”pitkitty epäröinti äänteen ja mielen välillä”.

Kääntäminen on asettunut tähän baabelilaiseen tilanteeseen. Käännetään mieltä, sanoja, lauseita, kieliä. Miten muutenkaan voisi tehdä, miten voisi käsittää asian olevan toisin? Miten käsittää jotakin muuta kuin ymmärtämisen ja tulkitsemisen aiemmuus suhteessa kääntämiseen? Tilanne on tuttu. Historia on loppu, kaikki on ymmärretty.

Kielen ajattelemisen kiinnostaa kuitenkin yhä, koska kielessä on tuntematonta. Eikä kielen ajattelemisessa ehkä ole sen enempää edistystä kuin taiteessa. Kirjallisuus ja sen antama sysäys kääntämiseen osoittaisivat ehkä, että jokaista kielen tiedettä (aikakauden mukaan vaihtuvaa, muuten) kohti on olemassa kielen ajattelemisen taito, että myös kielen ajattelemisen ja kääntämisen ajattelemisen ovat osallisia kielen tai kääntämisen taitoon palautumattomasta taidosta.

Ajatelavana on nimittäin kielen jatkuvuus, ja tuon jatkuvuuden ajattelemiseksi on keksittävä käsitteitä. Käsitteitä ruumiin ja kielen, kielen ja kirjallisuuden, kielen ja kulttuurin välisen jatkuvuuden ymmärtämiseksi, muodostamiseksi ja erittelemiseksi. On itse asiassa päädyttävä ajattelemaan diskursia diskurssin, ei kielen, käsittein.

Silloin rytmi, jota ei enää pidä käsittää platonisessa merkityksessä, vaan puhumisen liikkeen järjestymiseksi kirjoituksessa, yleistetyn subjektivoitumisen järjestelmäksi, avaa käsitteellisyuden, joka ei enää ole merkin käsitteellisyyttä. Se voi sallia tunnistaa sen, mikä on aina ollut olemassa, vaikka merkki ei sallinutkaan sitä tietää. Tässä kuuntelussa ei enää ole kielen kaksoisartikulaatiota – foneemeja, sanoja –, vaan sarjallista semantiikkaa ja sitä, mitä Apollinairen mukaan, vaikkakin toisessa mielessä kuin hän, kutsun henkilökohtaisiksi prosodioiksi.

Kirjallisuus on sekoitettu liiaksi kertomukseen. On tunnistettava, että kirjallisen määrittää joka kerta erityisesti resistiivi.

Tämä uusi teoreettinen tilanne muuntaa kääntämisen asemaa. Enää ei rynnätä kohti muodollista vastaavuutta. Se ei nimittäin ole kuin merkkiteorian vaikutus, ja lisäksi se on yhtä kytköksissä näennäiseen vastakohtaansa, dynaamiseen vastaavuuteen, kuin äänne ja mieli ovat kytköksissä merkissä.

Poetiikan yksikkö on diskurssin järjestelmä. Kaikki muut yksiköt kuuluvat muihin järjestyksiin, retorisiin tai kulttuurisiin. Vastaavuus ja yhtäpitävyys eivät enää ole sanastollisia, vaan kuuluvat sarjallisen semantiikan paradigmojen ja syntagmojen järjestykseen. Niinpä kääntämisen poetiikkaa ei enää voi sijoittaa sanatarkkuuteen, minne merkin vartijat niin kovin haluavat sen karkottaa². Huonoon rooliin. Ja runouskäsityskin on kelvoton. Runous on sekoitettu täysin säkeeseen.

Onni ei tule koskaan yksin. Mitä paremmin kääntäminen jatkuvuuteen sijoittumalla pääsee eroon sanatarkkuuden ja pragmatismien vastakohtaisuudesta, sitä enemmän se voi haaveilla kumoavansa sen näennäisen järkähtämätömän itsestäänselvyuden, jonka mukaan tulkitsemisen on edelletävä kääntämistä.

Jos nimittäin tuota itsestäänselvyyttä tarkastellaan jatkuvuudesta, todistusaineistoksi esitetyn paralogismin läpi voidaan nähdä, että se päinvastoin tulee esiin yhtenä huonojen käännösten ehdoista.

Tarkoituksena ei tietenkään ole antaa sitä järjetöntä vaikutelmaa, että kääntää voisi ennen kuin ymmärtää. Tarkoituksena on paljastaa se, että jos käännös sijoitetaan tulkitsevan ketjun termiksi, syntyy väistämättä käännös, joka ei enää tee sitä, minkä käännettävä teksti tekee. Teksti on nimittäin ketjun kantaja, ja käännös vain sen pentue.

Vaikka poetiikka tällä hetkellä väistämättä liittyikin filologiseen ja hermeneuttiseen tietoon, se on käännöksen muodostumisessa tärkeämpää kuin filologia ja hermeneutiikka. Poetiikan ongelmana on siis tehdä niin, että kun poetiikka vastaa poetiikkaa – yksinkertaisesti käännöstä –, teksti tekstiä, yhtenäisyys yhtenäisyyttä, järjestelmällisyys järjestelmällisyyttä, suullisuus suullisuutta, kukin vuorollaan ei vain jäisi pentueeksi vaan myös kantaisi.

Empiirisesti ajatellen tämä on juuri sitä, mitä suuret, kestävät käännökset ovat aina tehneet. Ne ovat aina tehneet päinvastoin kuin mitä tänään opettavat ne, jotka opettavat pyyhkimään pois lingvistisen, kulttuurisen ja historiallisen välimatkan; antamaan vaikutelman, että teksti on kirjoitettu kohdekielellä lukijan nykyhetkeä varten; pyyhkimään pois kääntäjän, jonka tulisi olla läpinäkyvä (ja vaatimaton). Ei nähdä, että juuri niin monien läpinäkyvyyksien kasautuminen aiheuttaa tuon erityisen himmeyden, jonka vuoksi johonkin noista käännöksistä tartuttaessa ei nähdä enää muuta kuin nuo poispyyhkimiset: poetiikan sijalla on retoriikkaa, kaikki piilotettu näyttäytyy rivosti ja peittää tekstin, vaikka luuli kääntävänsä sen. On käännetty ennen kaikkea aika-kausi, sen klisheet ja mieltymykset.

Vain poetiikan ollessa yleisen kieliteorian kritiikkiä voidaan nähdä kunnolla, ettei käännös ole yksin. Käännöksen luuleminen omalakisiksi on aina sen leikkaamista irti niin teosten rajoitetusta poetiikasta kuin kielen yleisestä poetiikastakin.

Poetiikka liittyy saman tien siihen, mitä se ei todellisuudessa ole koskaan jättänyt: merkkiin ja sen strategioihin, erityisesti strategioihin tietyissä filosofioissa, jotka eivät ole koskaan tienneet, mitä runolle pitäisi tehdä, ellei anastaa se, ja hukuttaa kääntäminen yleistettyyn ymmärtämiseen. Olemuksellistaminen on silloin empiirisen rajoittamatonta lykkäämistä. Siis jatkuvan rajoittamatonta lykkäämistä.

Esitän tässä vain yhden kouriintuntuvan esimerkin diskurssiin sisältyvästä jatkuvuudesta. Käännös haarautuu sen vuoksi kauas sanojen sanomasta, sanojen mielestä, sanakirjamerkityksestä, kohti sitä, minkä sanat näyttävät mutteivät sano, kohti sitä, minkä sanat tekevät, sitä, mikä on sävykkäämpää kuin se, minkä nykypragmatiikka uskoi tuoneensa päivänvaloon.

Kyse on psalmin 22 kahdesta ensimmäisestä jakeesta. Niiden monet käännökset ovat melkein kaikki samanlaisia, ja siksi on vaivan arvoista kokeilla, mitä tekstissä hiljaa kaikua antaa meidän kuultavaksemme. Toinen jae on kuuluisa siitä, että ristillä oleva Jeesus lainaa sitä Matteuksen evankeliumissa (27:46): ”Eeli, Eeli, lama sabaktani?” Se merkitsee: Jumalani, Jumalani, miksi hylkäsit minut?”

Ensimmäistä jaetta kohdellaan didaskaalina ja oikullisena viittauksena tunnettuun lauluun: ”Koryfealle. ’Aamuruskon peuran’ mukaan. Daavidin psalmi” (Dhorme); Jerusalemin Raamattu: ”Veisuunjohtajalta. ’Aamuruskon peuran’



Jouko Korkeasaari, *Verivalta*, 100 x 125, akryyli MDF-levylle, 2002-03.

mukaan. Psalmi. Daavidin kirjoittama”; ekumeeninen raamatunkäännös: ”Kuoron johtajalta, ’Aamuruskon peuran’ mukaan. Daavidin psalmi”; vuoden 1899 rabbinaatti: ”Ylittäjien johtajalle. Ayyelet Hachaharin³ mukaan. Daavidin psalmi”; Chouraqui: ”Kuoronjohtajalle. ’Aamuruskon peuran’ mukaan. Veisu. Daavidin kirjoittama”. Nähdään, etteivät muunnelmat muuta mitään.

Toisen jakeen taas kaikki Hieronymuksen septantasta (*Deus Deus meus quare dereliquisti me*) Jaakko-kuninkaan Raamattuun (*why hast thou forsaken me*), Lutherin vuoden 1545 saksannokseen (*warumb hastu mich verlassen*), Buberiin ja Rosenzweigiin, Lemaistre de Sacyyn, rabbinaattiin, Segondiin, Jerusalemin Raamattuun, ekumeeniseen raamatunkäännökseen, Chouraqui’hin ja kaikkiin muihin Euroopan kielii joista olen katsonut, käsittivät ja käänsivät *miksi hylkäsit minut*.

Mutta ensimmäisen jakeen sana, jonka kaikki kääntävät kuoronjohtajaa tarkoittavaksi, *lamenatséah*, sisältää heprean kielessä kuuluvan viittauksen voittoon, *netsah*, ja eräs vanha kommentaariperinne tulkitsi tämän viittaukseksi voiton antavaan Jumalaan; peuraa tarkoittava sana *ayyélet* (mutta ”aamuruskon peura” on paimentähti) kaikuu saman psalmin kahdennessakymmenennessä jakeessa, sanassa *eyalouti*, ”voimani” (valta, ponnekkuus).

Käänsin siis seuraavasti⁴, mutta jo pyhä Hieronymus käänsi Victori (*pro cervo matutino canticum*):

Keneltä voitto / aamuruskon voimasta / Daavidin veisu

Toisesta jakeesta Samson Raphael Hirsch⁵ on tietääkseni ainoana huomannut, että sanalla ”miksi” käännettyllä sanalla *lama* on tämä merkitys, jos paino on ensimmäisellä tavulla, mutta tässä paino on toisella tavulla, eikä sanalla siis ole merkitystä ’miksi’ (Hirsch kääntää *for what purpose*). Käännän siis:

Jumalani Jumalani mille minut hylkäsit

Tämä muuttaa merkityksen sekä antropologisesti että teologisesti. Toissijaisesti sanottakoon, että *Jumalani Jumalani* muodostaa yhden ryhmän, yhden ainoan henkäyksen, eikä välissä ole pilkkua, toisin kuin muilla kääntäjillä. Tunnelatausta ajatellen merkitsemistavan tarkkuus ei siis muuta ilmaisun mieltä vaan sen arvon.

Ja juuri siksi, että kääntäminen on kokeellista poetiikkaa – koska on uudelleen kääntämistä –, kääntämisen poetiikka on yhtä välttämätöntä teosten poetiikalle kuin viimemainittu ensinmainitulle. Merkki on vanha ja kuuro.

Ja olennaista kielessä on kuulla. Myös kaikki se, minkä mieli, mielen mahti, estää meitä kuulemasta.

Suomentanut Tapani Kilpeläinen

Viitteet

1. Kehittelen sitä, mikä teoksessa *Politique du rythme, politique du sujet* (Verdier 1995) ilmaistaan vain epäsuorasti. Mainittu kirja on jatkoa teokselle *Critique du rythme. Anthropologie historique du langage* (Verdier 1982).
2. Tämä oli oikeutettua, kun yksikkönä oli sana (kuten Chouraquin käännoislainassa), ei rytmä ja prosodia. Teoksessaan *De Cicéron à Benjamin* (Presses Universitaires de Lille 1992, 185) Michel Ballard näkee tällaisen väärinkäsityksen vuoksi käsityksessäni kääntämisen poetiikasta ”absoluutiksi ymmäretyn sananmukaisuuden” puolustuksen, siinä määrin, että hän pitää luomiskertomuksen viiden ensimmäisen jakeen seuraksi teoksessa *Pour la poétique II* (Gallimard 1973, 429) panemaani pelkästään selittävää sananmukaisuutani käännoksenäni (Ballard, 51), vaikka edempänä (s. 450) esitän käännoksen, jossa ei ole mitään sananmukaista, ja joka perustuu hepreankielisen tekstin ja joidenkin käännosten tutkimiseen. Michel Ballardin tulkinta sananmukaisuuden puolustuspuheesta johtuu hätäisestä luennasta.
3. Sananmukaisesti: Aamuruskon Peura.
4. Tein tämän Claude Régyn yllytyksestä Paris-Bastillen oopperan ohjelmassa Claudelin ja Honeggerin oratoriosta *Jeanne d’Arc roviolla* marraskuussa 1992. Välejä käytän samoin kuin käännoksissani *Cinq Rouleaux* (3. p., Gallimard 1995) ja *Jona et le signifiant errant* (Gallimard 1981).
5. *The Psalms*. Translation and Commentary by Rabbi Samson Raphael Hirsch. Feldheim Publishers, Jerusalem/New York 1978 [1880].